

УДК 323.1:316.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2025.40.8>

Хорошилов О. Ю.

к. політ. н., доцент,

кафедра політології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

к. 35, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: khoroshylov77@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6697-281X>

Коваль П. С.

аспірант,

кафедра політології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

к. 35, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: doktorkoval@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6733-7134>

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ, ЩО ТРИВАЄ

Статтю присвячено дослідженню етнополітичних процесів, що розгортаються в Україні під впливом широкомасштабної російсько-української війни. Об'єктом дослідження обрано український соціум, який інтерпретується автором як складна, інтегрована етнополітична система, окремі елементи якої характеризуються різним ступенем мобілізації у справі обстоювання своїх колективних прав на збереження та прояв власної самобутності в площині соціальної (зокрема, політичної) взаємодії. Основою методології статті є поєднання примордіалістської та конструктивістської парадигм дослідження функціонування етнічних спільнот українського суспільства, які змушені адаптуватися до викликів та загроз широкомасштабного військово-політичного конфлікту. Синтетичний характер використаної методології дає змогу як з'ясувати власне популяційні трансформації, яких зазнають етнічні спільноти країни, так і виявити тактики та стратегії діяльності локальних, національних і зарубіжних еліт у їхньому «конструкторському» впливі на колективні ідентичності та моделі історичної пам'яті вказаних спільнот. Методика дослідження представлена аналізом емпіричного матеріалу (статистичні звіти офіційних інституцій, експертні оцінки) щодо впливу російсько-української війни на етнополітичну ситуацію в країні. Доведено, що широкомасштабний військово-політичний конфлікт, спричинений агресією Російської Федерації, викликав суттєві трансформації у внутрішньосистемних зв'язках між окремими складниками українського етнополітичного організму. Виявлено засоби проведення окупаційними структурами політики деконструкції української національної ідентичності на підконтрольних територіях. Надано характеристику технологіям, які застосовують як етноцидним та геноцидним. Здійснений критичний аналіз діяльності державних органів у сфері управління етнополітичними процесами. Результати дослідження підтвердили наявність фундаментальних загроз (внутрішньополітичного та зовнішньополітичного характеру) існуванню української етнополітичної системи.

Ключові слова: етнос, нація, національні меншини, етноцид, геноцид.

Актуальність статті зумовлюється сукупністю таких чинників: 1. Поліетнічний характер українського суспільства, у соціальній тканині якого представлені етнічні колективи різного таксону (українська нація, національні та етнічні меншини, корінні народи тощо). 2. Різний ступінь етнополітичної мобілізації примордіальних спільнот України, який у специфічний спосіб проявлявся в хронології 2014–2024 рр. 3. Військово-політичні, гуманітарні та інформаційні загрози внутрішньополітичній стабільності держави, що були об'єктивовані під час російсько-української війни. 4. Політика сусідніх держав, які використовують етнічний чинник у власному впливі на Україну.

Формулювання цілей статті. Провідною метою статті є визначення ступеню впливу російсько-української війни на характер етнополітичних процесів, що розгортаються в країні в хронології від 2014 р. і до сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням етнонаціональних процесів, що розгортаються в Україні під впливом російської агресії, присвячені дослідження, які відрізняються за обраною методологією та об'єктами вивчення. Зокрема, проблемам етнополітичних процесів, що були спровоковані війною в східних та південних регіонах України, присвячено дослідження В. А. Войналовича, В. Є. Єленського, О. Я. Калакури, В. О. Котигоренка, В. М. Кулика (Voynalovych, 2021).

Міграційні процеси, спричинені російсько-українською війною, стали об'єктом наукового аналізу І. Майданік, Е. Лібанової та ін. (Maidanik, 2024).

Критичний аналіз профільного українського законодавства та практики діяльності органів державної влади з управління етнонаціональними процесами в Україні здійснюється в дослідженнях В. Явір та В. Ліхачьова (Yavir, 2024; Likhachev, 2024).

Новизна дослідження зумовлена самим характером російсько-української війни, яка постає як відкритий політичний процес із важкопрогнозованими результатами, уперше розгортається в історії існування української етнополітичної системи та потребує в належній дослідницькій рефлексії.

Методологічна основа дослідження. В основу методології статті закладено системний підхід, відповідно до якого український соціум інтерпретується як складна, інтегрована етнополітична система, окремі елементи якої характеризуються різним ступенем мобілізації у справі обстоювання своїх колективних прав на збереження та прояв власної етнокультурної самобутності в площині соціальної (зокрема, політичної) взаємодії.

Досягнення конкретних дослідницьких цілей забезпечується сполученням основних принципів примордіалістської (у тлумаченні природи етнічних колективів, факторів та динаміки їхнього розвитку) та конструктивістської (в інтерпретації агентного впливу еліт на конфігурації колективних ідентичностей, формування моделі історичної пам'яті, вибору тактик та стратегій групової соціально-політичної активності тощо) парадигм.

Відповідно до першої з них, будь-який етнічний колектив має бути проаналізований у своєму існуванні на трьох рівнях: генетичному, екологічному, культурному. Як констатує один із фундаторів сучасного примордіалізму П. ван ден Берге, «Культура важлива, але не самодостатня. Вона не може бути відокремлена ні від екології, ні від генетики. Всі три рівні переплетені між собою. Гени відбираються під тиском навколишнього середовища, і вони накладають обмеження на куль-

туру. Культура виростає з біологічної еволюції і реагує на численні сили навколишнього середовища, але вона також формує екологію...» (Berge, 1987, р. 5–6). У такій інтерпретації війна, жертвами якої стають не лише загони військових, а й цивільні, неодмінно позначається на функціонуванні конкретних етнічних колективів. Провокуючи, окрім іншого, мікро- та макрогрупову міграцію як тактику адаптації до кризових умов, вона в стратегічній перспективі спричиняє катастрофічні трансформації: від підриву популяційних механізмів (на рівні колективу загалом) до стресів та психологічних розладів на рівні окремих членів етнічної спільноти (спільнот).

Своєю чергою, конструктивістська парадигма інтерпретації сутності етнонаціональних спільнот, застосована щодо проблеми, що розглядається, акцентує увагу на такому. «Вибивання» внаслідок бойових дій локальних громад із районів їхнього проживання спричиняє деградацію (або повне зникнення) тих соціальних «полів», у яких члени етнічних спільнот реалізовували життєві практики, підтверджували статуси, набували індивідуальних та колективних ідентичностей. Міграція в більш безпечні регіони держави чи за кордон (як і повернення на контрольовані ворогом території), означає для індивіда / групи необхідність проходження прискореної ресоціалізації, яка (в останньому випадку) подеколи супроводжується застосуванням репресивних технологій. Розраховуючи на людський капітал у справі контролю над «знов набутими територіями» агресор, як правило, вдається до «перепрошивки» моделі історичної пам'яті та реконфігурації ідентичностей підкорених колективів. У термінах етнополітології такі практики позначаються поняттям «етноцид», що віддзеркалює систему асиміляційних заходів, здійснюваних із широким застосуванням примусового інструментарію (Majboroda, 2004, р. 194–195).

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Як зазначалося вище, традиційні для України етнічні колективи є елементами соціальної структури суспільства, між якими налагоджені усталені зв'язки, встановлені формальні та неформальні правила комунікації. В умовах відсутності широкомасштабних криз та викликів ці елементи вітчизняної етнополітичної системи перебували у стані гомеостазу, одним із показників чого був порівняно низький рівень конфліктності згаданих комунікативних процесів. Російсько-українська війна стала потужним тригером для етнополітичної ситуації в країні. Розгортаючись спочатку як серія локальних операцій (у межах Автономної Республіки Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей), вона спровокувала деструктивні зміни як у просторовому вимірі існування українського етнополітичного організму, так й у його внутрішньосистемних зв'язках.

Зокрема, анексія АРК не лише означала на практиці втрату політичного контролю України над цим регіоном, а й зумовила еміграцію частини народу кримли за межі своєї історичної Батьківщини, утворення ними локальних осередків у межах міст інших регіонів країни. На додаток до цього, намагаючись остаточно закріпитися в АРК, влада Російської Федерації протягом останніх десяти років всіляко стимулює «обмін» населенням автономії з «материковою Росією». За даними, що потребують верифікації, за цей час у Крим в'їхало біля 800 тис. етнічних росіян та представників інших етнічних груп цієї країни (Mereschuk, 2025). Цей знов прибулий масив населення не лише впливає на зміни в демографічній ситуації регіону, а й виступає в ролі живильного середо-

вища для поширення неоімперських наративів, трансльованих російською пропагандою та впроваджених у діяльності інститутів соціалізації особи: шкіл, університетів, медіа, виробничих колективів тощо.

Наступний (широкомасштабний) етап війни, який супроводжується бойовими діями одразу в декількох областях України, каталізував негативні демографічні тенденції в існуванні українського суспільства. Враховуючи той факт, що саме українська етнічна нація виконує роль системоутворювального елемента в структурі вітчизняного етнополітичного організму, бойові дії (у якому б з регіонів країни вони не розгорталися), зумовлюють катастрофічні деформації (насамперед популяційні) саме в алгоритмах функціонування українського суперетносу (Yevtukh, 2004, p. 8).

Окрім безпосередніх людських втрат серед військових та цивільних, руйнації локальних економік місцевих громад, війна спричинила масову вимушену еміграцію громадян країни в інші регіони і за кордон. Великі потоки внутрішньо переміщених осіб з інших регіонів України не лише створюють додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру міст, що приймають, а й формують середовище підвищеної конфліктності: у межах колись усталених локальних спільнот, з притаманними їм особливостями політичної культури, системами ієрархії та ресурсами легітимації місцевих режимів, опинилися індивіди (і цілі групи) – носії інших електоральних симпатій, моделей історичної пам'яті, навичок громадянської активності тощо. В умовах тимчасового призупинення електоральних процесів у країні, ця проблема поки що існує в латентному вигляді, але неодмінно дасться взнаки після їх поновлення.

Вимушена еміграція громадян України за кордон (приблизно 8 млн. осіб), постала значним викликом і для країни загалом, і для функціонування територіальних громад зокрема. Річ у тім, що значну частину з вимушених емігрантів становлять молоді жінки з дітьми, які не планують повертатися на Батьківщину (Mereschuk, 2025). Враховуючи той факт, що і до початку війни українське суспільство демонструвало від'ємну демографічну динаміку, така втрата людського капіталу означає гуманітарну катастрофу, яка неодмінно торкнеться всіх галузей суспільного життя вже в найближчому майбутньому. За невтішним діагнозом Е. Лібанової, «потенціал демографічного зростання повністю вичерпаний, і якщо ми хочемо збільшувати чисельність населення, можливість тільки одна – залучення мігрантів з інших країн» (Mereschuk, 2025). Це, своєю чергою, руба поставить питання характеру взаємовідносин між «традиційними» та «новими» етнічними групами українського суспільства, може підвищити рівень побутової та політичної конфліктності взаємовідносин різних етнічних колективів у кордонах конкретних локалітетів.

Знищення під час бойових дій та подальших репресій представників українського етнополітичного організму в сукупності зі спровокованою Росією хвилею еміграції українців, підпадають, з погляду авторів статті, під ознаки такої неприйнятної для цивілізованого світу технології етнополітики, як геноцид (Convention, 1948).

На додаток до цього окупаційний режим Росії вдається до цілеспрямованої політики етноциду, намагаючись замістити українську ідентичність молодого покоління на невідконтрольних Україні територіях власною російською. Відповідно до цієї мети, об'єктом авторитарних практик стають українські вчителі, яких змушу-

ють здійснювати освітній процес за російськими стандартами (Yavir, 2024, p. 104). Іншими тактиками етноциду є: залучення молоді до новоутворених військово-патріотичних організацій, депортація українських дітей до внутрішніх регіонів Росії, їх усиновлення новими батьками тощо.

Комплексні суспільно-політичні, економічні, демографічні тощо виклики українському суспільству, спричинені війною, актуалізували ще одну загрозу етнополітичній стабільності, описану свого часу Р. Брюбейкером (Brubaker, 2006, p. 16). Ідеться про «вітчизняний націоналізм» історичних Батьківщин окремих меншин, представлених у структурі населення деяких прикордонних регіонів нашої країни. Незважаючи на те що етнонаціоналістичні та реваншистські заклики окремих елітаріїв Румунії та Угорщини висловлюються на рівні неформального політичного дискурсу, вони можуть стати частиною реальної недружньої політики щодо України, враховуючи загальну тенденцію до ренесансу ультраправих сил загалом по Європі (Semko, Baieva, 2022, p. 102). Ситуація поки що амортизується переважною лояльністю лідерів культурних організацій національних меншин щодо України, але має бути об'єктом пильної уваги з боку урядовців (Perun, 2023).

Характеризуючи діяльність політичних інститутів української держави в напрямі нейтралізації загроз етнополітичній стабільності в країні, спричинених російською агресією та «вітчизняним націоналізмом» сусідніх, формально дружніх країн, слід констатувати її переважно реактивний характер. Зокрема, за справедливою критикою вітчизняних політичних експертів та правозахисників, деякі законодавчі ініціативи, спрямовані на збереження контрольованості й керованості етнополітичними процесами, запізнюються у своєму ухваленні та містять низку помилок. Слід нагадати, наприклад, що Закон «Про корінні народи в Україні» був ухвалений вже після анексії АРК, що робить значну частину його положень декларативними, принаймні до моменту повернення контролю над цим регіоном (Likhachev, 2024, p. 12–14).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Матеріал, викладений у статті, дає підстави зробити такі висновки та визначити перспективи подальших досліджень:

1. Профільні дослідження етнополітичної ситуації в країні зберігатимуть свою актуальність та зв'язок із практикою й надалі. Вони мають бути не лише зосереджені на аналізі поточної ситуації, а й подавати прогноз сценаріїв розгортання політичних, демографічних, культурних тощо процесів як у межах держави загалом, так й у форматі окремих регіонів та локалітетів.

2. Критично значущою є співпраця наукової спільноти країни з урядовими структурами з метою формування концепції демографічної політики держави з урахуванням позитивів та ризиків, що їх передбачає можливе рішення щодо запрошення емігрантських груп. Не менш важливим складником такої взаємодії має бути розробка цілісної концепції реінтеграції громад, які розташовані на тимчасово окупованих територіях, з урахуванням можливих сценаріїв завершення війни.

3. Конче необхідним є виправлення негативних тенденцій у розвитку інституційної інфраструктури вітчизняної етнополітики. Зокрема, виконання управлінських функцій у зазначеній сфері структурою, яка перебуває у статусі «державної служби», є, з погляду авторів статті, явно недостатнім. Очевидно,

слід замислитися над поновленням у структурі Кабінету Міністрів України відповідного міністерства, акцентованого у своєму функціоналі на лише на проблемі повернення українців на Батьківщину, а й на комплексному розв'язанні етнополітичних проблем, викликаних до життя внутрішньополітичними та зовнішньополітичними чинниками.

References [Список використаної літератури]

- Berhe, P. van den (1987). The ethnic phenomenon. London. Westport. Connecticut: Greenwood Publishing Group. [in English]. [Berhe P. van den The ethnic phenomenon. London. Westport. Connecticut: Greenwood Publishing Group, 1987. 318 p.]
- Brubaker, R. (2006). Nationalism reframed: nationalhood and the national question in the New Europe. Lviv: Kalvaria [in Ukrainian]. [Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі. Львів : Кальварія, 2006. 280 с.]
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948 UN-iLibrary [in English]. [Конвенція ООН «Про попередження злочинів геноциду та покарання за нього». Електронна бібліотека Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210455190s003-c001> (дата звернення: 12.04.2025)].
- Likhachev, V. A. (2024). National minority rights: European standards and Ukrainian legislation in dynamics. Kyiv: Vistka. [in Ukrainian]. [Ліхачов В. А. (2024) Права національних меншин: європейські стандарти та українське законодавство в динаміці. Київ : ТОВ «Вістка», 2024. 24 с.]
- Maidanik, I. (2024). Some regional peculiarities of forced migration from Ukraine: the capital and other regions. *Demographics and social economy*, 2, 44–61. [in Ukrainian]. [Майданік І. Деякі регіональні особливості вимушеної міграції з України: столиця та інші регіони. *Демографія і соціальна економіка*. 2024. № 2. С. 44–61].
- Majboroda, O. M. & Shklyar, L. E. (2004). Ethnocide. Political Science Encyclopaedic Dictionary. Kyiv: Geneza. [in Ukrainian]. [Майборода О. М., Шкляр Л. Е. Етноцид. Політологічний енциклопедичний словник. Київ : Генеза, 2004. С. 194–195.]
- Mereschuk, V. (2025). Ella Libanova: “God grant that a third of the emigrants return. Every month of war reduces this number”. *Livyi bereh* [in Ukrainian]. [Мерещук В. Елла Лібанова: «Дай боже, щоб третина емігрантів повернулася. Кожен місяць війни зменшує цю цифру». *Лівий берег*. 2025. URL: https://lb.ua/news/2025/02/11/659943_ella_libanova_day_bozhe_shchob_tretina.html (дата звернення: 11.02.2025)]
- Perun, V. (2023). Slovak, Hungarian minorities call on European Council, state leaders to negotiate Ukraine's EU membership *Livyi bereh* [in Ukrainian]. [Перун В. Словацька і угорська меншини закликали голову Європарламенту і лідерів держав до переговорів про членство України в ЄС. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2023/12/11/588503_slovatska_i_ugorska_menshini.html (дата звернення: 11.02.2025)]
- Semko V. L., Baieva I. I. (2022) Romanian nationalism in the historical context: roots, history, perspectives. *Politicus* [in Ukrainian]. [Семко В. Л., Баєва Ю. Є. (2022) Румунський націоналізм в історичному контексті: коріння, історія, перспективи. *Політикус*. Вип. 3. С. 101–109.]
- Voynalovych, V. A., Yelensky, V. Ye., Kalakura, O. Ya. & Kotyhorenko, V. O. (2021). Hierarchy of values of the population of the East and South of Ukraine: ethno-political aspect in the context of Russian aggression. Kyiv : Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian]. [Войналович В. А., Єленський В. Є., Калакура О. Я., Котигоренко В. О. Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 344 с.]
- Yavir, V. A. (2024). Authoritarian policy and practices in the field of education in the temporarily occupied territory of Ukraine. *Politicus*, 2, 101–105. [in Ukrainian]. [Явір В. А. Авторитарні політика і практики у сфері освіти на тимчасово окупованій території України. *Політикус*. 2024. Вип. 2. С. 101–105.]
- Yevtukh, V. B., Troshchinsky, V. P., Galushko, K. Y. & Chernova K. O. (2004). Ethno-national structure of Ukrainian society. Reference book. Kyiv: Scientific thought [in Ukrainian]. [Євтух В. Б., Трошинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник. Київ : Наукова думка. 2004. 342 с.]

Стаття надійшла до редакції 15.04.2025

Дата рекомендації до друку 29.05.2025

Стаття опублікована 10.11.2025

Khoroshylov O. Yu., Koval P. S.

Department of Political Science

Odesa I.I. Mechnikov National University

r. 35, Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

ETHNO-POLITICAL PROCESSES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE ONGOING WAR

Summary

The article is devoted to the study of ethno-political processes unfolding in Ukraine as a result of the large-scale Russian-Ukrainian war. The object of the study is the Ukrainian society, which the author interprets as a complex, integrated ethno-political system, individual elements of which are characterised by varying degrees of mobilisation in defending their collective rights to preserve and manifest their own ethno-cultural identity in the plane of social (including political) interaction. The basis of the methodology of this article is a combination of primordialist and constructivist paradigms for studying the functioning of ethnic communities in Ukrainian society, which are forced to adapt to the challenges and threats of a large-scale military and political conflict. The synthetic nature of the methodology used makes it possible to clarify both the actual population transformations undergone by the country's ethnic communities and to identify the tactics and strategies of local, national and foreign elites in their «design» influence on collective identities and models of historical memory of these groups. The research methodology is based on the analysis of empirical material (statistical reports of official institutions, expert assessments) on tactics and strategies for adapting the country's ethno-political communities to the threats and challenges of the Russian-Ukrainian war. It is proved that the large-scale military-political conflict caused by the aggression of the Russian Federation has led to significant transformations in the intra-systemic relations between the individual components of the Ukrainian ethno-political organism. The means of deconstructing the Ukrainian national identity in the controlled territories by the occupation structures are identified. The used technologies are characterised as ethnocidal and genocidal. A critical analysis of the activities of state bodies in the field of management of ethno-political processes is carried out. The results of the study confirmed the existence of fundamental threats (domestic and foreign) to the existence of the Ukrainian ethno-political organism.

Key words: ethnicity, nation, national minorities, ethnocide, genocide.